

„Úgy tűnik, hogy minél jobban eltávolodik egy szerző a saját hivatásától, annál közelebb kerül az esszéhez” – szól Mihail Epstejn nyomatékositó kitétele egyik, az esszéről mint olyanról (mintha nemcsak kultúráközvetítő, már-

8 Papp Máté

MINDNYÁJUNK BEFEJEZETLENSÉGÉRE

már művészi megnyilatkozásmódról, hanem mint lehetséges életformáról) értekező írásának legelején.¹ És rögtön szól e sorok írójához is, aki az utóbbi években különböző mitológémák és esz-

szémák (ez utóbbi ugyancsak Epstejn kifejezése) közös nevezőre hozásával kísérelte meg mérlegre tenni mindazt a közös többszöröst, amivel végső soron saját hivatásának létjogosultságát igazolhatná vissza önmaga, nemkülönben közvetlen szellemi környezete számára. Az a fajta, mondjuk így: esztétikai többlet azonban, amelyet az idők során – Andrej Tarkovszkij, Bari Károly, Krasznahorkai László, Kondor Béla, Borbély Szilárd, Balassa Péter, Csengey Dénes, Bereményi Géza, Pilinszky János vagy Bréda Ferenc életműve kapcsán – felhalmozott, bizonyos holtponatokon könnyűnek találtatott. A mérleg felborult. A kísérletezés viszont tovább folytatódott, folytatódik – valóban mindinkább eltávolodva az úgynevezett irodalmi élet adottságaitól, egy szükségszerű áldozathozatalt készítve elő, mely mozzanatról bármiféle fogalmat alkotnia, képet kialakítania eddig nem volt módja. (Még az Epstejn-féle esszémák kisajátításával sem, amelyek az esszéírói gondolkodás alapegységeiként nem mások, mint a szerzői személyiség költőinek nevezhető képzeteinek, a tisztánlátást olykor elhomályosító mentális metamorfózisainak kíméletlen letéteményesei.)

„Az esetlegességekől a szükségszerűség felé, ez minden problematikus ember útja; eljutni oda, ahol minden szükségszerű, mert minden az ember lényegét fejezi ki, és csak azt fejezi ki, és azt tökéletesen, maradékokat nem hagyva fejezi ki; oda, ahol minden szimbolikus, ahol minden – mint a muzsikában – csak az, amit jelent, és csak azt jelenti, ami.” – írja Lukács György Rudolf Kassner esszéirodalmát elemző *kísérletében*.² Deréky Géza *Rilke emlékezete* címmel kiadott Kassner-fordításainak egyikében (*Rainer Maria Rilke 60-ik születésnapjára*) felmerül a „pontatlan ember” tézise, avagy típusa a Rilkére ruházott (jobbára önazonosnak tekinthető) teljességre törekvő, mondhatni küldetéses szerepkörrel – részint, avagy egészében a Lukács által körvonalazott *problematikus emberrel* – szemben: „Az ő világában »bűnös« az, aki valamilyen mulasztásban vétkes, aki valamit »elvétk«, a nem tiszta el-
lentmondás embere, a pontatlan ember, aki nem jut el a létig (mint kizárólagos célíg egy, az élők és holtak egységét és egyesülését jelentő világban).”³

Hogy mit is takarhat itt az élők és holtak elegyüléseként megképződő világ, azt (Kassner szavaival élve) minden, az *átváltozások mitikus terepén* járatos, akár csak oda merészkedő – látszólagos esetlegességekre hagyatkozó – író-ember tudhatja; akinek többek közt az úgynevezett irodalmi munka örvén *teljesíteni valamit* nem kizárólag szakmai kihívást, szellemi becs- 9 vágyat, intellektuális kalandot, hanem végső soron (majdhogynem minden mondat leírásával) élet-halál kérdést jelent. Ugyanakkor mindez mégis valamiféle (ha nem is konkrét, de jól irányzott) „előmenetelt” céloz: önmagunk mítosza körül forog. A (rilkei szóhasználat szerinti) *bensővé-válás* útján pedig előbb-utóbb kérlelhetetlenül elérkezik az áldozat meghozatalának pillanata: a „megfordulás”, melynek egyszerre felszabadító és bénító lehetőségét Rudolf Kassner, mint szellemtestvér és jó barát öntudatlanul ajándékozta az életét eladdig *törésektől mentesen* élő Rilkének. Egyetlen mondattal...

„A bensőségtől a nagyságig az áldozaton át vezet az út.”⁴

Az először – Kassner visszaemlékezése szerint Rilke személyének és lényének hatása alatt született – zsebkönyvbe írt mondat később *A jogi mondásaiban* jelent meg, melyet elolvasva a *költő* a következőket írta az *esszéistának*: „Ez a mondat nekem szól, de egyúttal ellenem is.”⁵ A nagyság kérdésén nagyvonalúan túllépve a még átlényegítés nélküli áldozatig (mint fogalomig, képzetkörig) is nehezen juthatunk el. E teher alól némi feloldozást nyerhetünk, ha azt a – *Rilke emlékezetébe* foglalt esszék tanúsága szerint – tényszerűnek mondható kétségbeesést próbáljuk elképzelni, ami a kassneri kijelentés szinte önkéntelenül megszólított első címzettjét elfogta, s akit nem korának legkiválóbb lírikusaként, hanem a világirodalom egyik legnagyobb költőjeként könyvelhetünk el. „Aki látni akar, véli Kassner, annak áldozatot kell hoznia, hogy láthasson, meg kell tanulnia lemondani, hogy egy új erőterbe kerülhessen, ahol végbemehet a megfordulás aktusa (ez hasonló lelki minőséget jelent, mint a keleti meditációs gyakorlatból is ismert kiüresedés), ami lehetővé teszi az átváltozást...” – kommentálja a megfordulás spirituális mozzanatát Deréky Géza fordító.⁶ „Rilkénél mindazonáltal a szem emberének elgondolásával van dolgunk, olyasvalakivel, aki gyakran túl élesen látja a dolgokat, túlságosan odafigyel, mondhatni túlzásba viszi a látást” – állapítja meg a maga által kialakított fiziognómiai szemlélet alapzatán (valamiképpen a saját hasonlatosságára formált költői arcmásról) Kassner.⁷ És ha most egy pillanat erejéig visszatérünk a fentebb már érintett, egységesített szellemi élő- és árnyékvilághoz, akkor tisztán kivethető lesz a látó és a láttatott felcserélhető szerepkörű esszémája: „két világ lakója áll szemben egymással:

egy ember és egy árnyék, és az ember csak *egy* dolgot akar tőle megtudni, és az árnyék csak *egy* feleletet adni jött vissza a földre, és csak egy kérdés meg egy felelet egybehangzásának tartamára létezik az egyik a másiknak.”⁸

De miféle működésmódot, életformát szimbolizálhat – egymást
10 kiegészítendő – az átfedésbe kerülő esszéista/költő hol emberformájú, hol árnyyszerű lény(egiség)e? Mennyiben írható felül – Rilke világteremtésében a keresztény bűnkultúrát elimináló – megfordulá(s)n)k közben Jézus Krisztus áldozatának „mitológémája”? Hogyan kerülhet újból a képbe a pontatlan és/vagy a problematikus ember? Legfőképpen pedig: „elkönyvelhetünk-e” bármit (a küldetés, a lemondás, a becsvágy, a kaland, a kiüresedés teljességre törekvő, ugyan elsajátított, ám bensővé még nem tett, törésektől mentes életkísérleteiből kiindulva) nem csupán „irodalmi nagyságaink” emlékezte felől, hanem saját hivatásunk, hovatovább sorsvázlatunk mentén is? A tiszta ellentmondások kétségkívül feloldhatatlanok. (Kassner szerint egyébiránt Rilkének „nem volt érzéke a dolgok dialektikus megközelítéséhez.”⁹) Maradnak a homályos, összemosható ellentétpárok, pontosabban azok a komplementer költői komplexumok, amelyeket többek közt Hermann Hesse *A pusztai farkasa* hoz testközelbe – mintegy esszémaként – Harry és Hermina (feloldozás helyett a másikat feláldozó) alakjában/alakváltozataiban, akik a regény zárlatában, egy mágikus színház manézsán és kulisszái mögött kergetik egymást a halálba; azaz az imagináció „ezerarcú mitológiájába”, *nem tiszta ellentmondásoktól* terhes, extatikus világ(talanság)ába. „[V]alóságfoltokkal mocskoltad be kedves kis képi világunkat...” – hangzik Harry Haller végső ítélete,¹⁰ a mágikus színház ismeretlen kilétű mentálmanipulátorának szájából. „Itt vége a színháznak, megszűnik a színpad, ami eddig talaj, támasz, mentsvár volt, ezek után nincs többé áltatás, szépitgetés, minden határrá, szakadékká [...] válik. De továbbmenve, itt vetődik fel a kérdés a lét és a költészet határáról, a költészetről mint egzisztenciáról, ami ízig-vérig egy zen-kérdés, mondhatni a legvégső kérdése mindazoknak, akiknek megadatott a nyelv.”¹¹

Akiknek megadatott a nyelv, legyen az esszéista vagy költő, tanító vagy tanítvány, pontatlan vagy pontos írástudó, szent misztikus vagy vándor hasbeszélő, mind ugyanazt a kérdést visszhangozza:

Mi az a mítosz, amit élsz?

Feleletet azonban nem adnak (egymásnak sem), csak élik, ami adatik; maradékot nem hagyva fejezik ki azt, amik. Akárcsak Borges *A másik* című elbeszélésében az idős író (Jorge Luis Borges személyesen), illetve ifjúkori énje, akik egy álomszerű jelenetben, a folyóidő partján, egy padon ismernek rá egymásra (s egyben magukra). „*Alter ego*–m még új metaforák kitalálásában

vagy fölfedezésében hitt, én meg csak olyan ismert és belső összefüggéseket kifejező metaforákban hittem, amelyekkel már megbarátkozott a képzeletünk. [...] Nagyon különbözők és nagyon hasonlók vagyunk. Így hát nem alakoskodhatunk, anélkül pedig bajos dolog a társalgás. Egymás torzképei vagyunk. Fonák a helyzet, nem tarthat tovább. Hiába lett volna minden vita, jó tanács, úgymint meg van szabva a sorsa: az lesz, aki én vagyok.”¹² A kinyilatkoztatásszerű mondat, ami Rilke rejtélyes revelációját okozta, tudvalevőleg mérhetetlen hatást gyakorolt a *Duinói elégiák* megírására; ahogyan Rudolf Kassner személyiségjegyei is valahogy ott rejtőznek a versek vízjeleként a sorok mögött. Hogy e sorok írója mögött miféle magánmitológia sejlik fel a *Rilke emlékezete* olvasása, vagyis e vízjel világosság felé tartása közben, egyelőre visszakövethetetlen – hiszen az átlényegülés valószínűleg épp e sorok írásakor mehet végbe. Amiképpen Borges elbeszélésében megjósolhatja fiatalkori önmagának időskori vakságát, talán én is emlékezhetek előrefele, s nézhetek leendő ezerféle arccal, torzképeimmel szembe. Kassner, valamint Rilke közös „fiziognómiája” az ezer helyett azonban most csak egy aszimmetrikus arcot mutatna, nem leplezve el az árnyék áttűnését ezen az arcmáson; mikor az átváltozások átlényegülésbe fordulnak vissza; mikor szükségszerűen megszületik az áldozat. „Mi meg: nézők csak, mindig, mindenütt, / minderre rátapadva, s ki nem törve! / Túl-ömlünk. Elrendezzük. Szétesik. / Újrarendezzük, s széthullunk mi is.”¹³

Megfordulok, nem csak Rilke és Kassner erőteréből (*Orpheusz zengő rendjéből*), de ebből az esszéből is kitekintve: újra a felborított mérleg mellett látom magam. Ez a kísérlet is ugyanúgy marad abba... Egy dolgot akarunk megtudni, s egy feleletet jöttünk adni a földre.

Mindnyájunk befejezetlenségére.

¹ Mihail EPSTEJN, *A kötetlen műfaj törvényei: Az esszéirodalom és az esszéjellel az újkor kultúrájában*, ford. GRÁNICZ István = M. E., *A posztmodern és Oroszország*, Bp., Európa, 2001, 70.

² LUKÁCS György, *Platonizmus, poézis és a formák: Rudolf Kassner* = L. Gy., *A lélek és a formák: Kísérletek*, Bp., Napvilág – Lukács Archívum, 1997, 40.

³ Rudolf KASSNER, *Rilke emlékezete*, ford. DERÉKY Géza, Bp., Medio, 2021, 32.

⁴ *Uo.*, 97.

⁵ *Uo.*

⁶ DERÉKY Géza, *Emberkép, világkép, létértelmezés a fiziognómia tükrében*, Napút, 2018/10, 23. Ugyanez a passzus megtalálható a *Rilke emlékezete* szintén Deréky Géza által jegyzett utószavában.

⁷ KASSNER, *i. m.*, 21.

⁸ LUKÁCS, *i. m.*, 41.

⁹ *Uo.*, 56.

¹⁰ Hermann HESSE, *A pusztai farkas*, ford. HORVÁTH Géza, Bp., Helikon, 2021, 30.

¹¹ KASSNER, *i. m.*, 108.

¹² Jorge Luis BORGES, *A másik*, ford. BENYHE János = J. L. B., *A tükör és a maszk: Elbeszélések*, Bp., Európa, 1999, 177–179.

¹³ Rainer Maria RILKE, *Duinói elégiák: A nyolcadik elégia*, ford. KERESZTURY Dezső.